

ورزش و برنامه ریزی شهری

الهام محمدزاده چیانه

مقدمه

ورزش و فعالیت فیزیکی و تفریحی از نیازهای ضروری انسانهایی است که اکثر وظایف خود را به دست ساخته های خود سپرده اند و آن چنان در بین این دست ساخته ها غوطه ورنند که محیط طبیعی را به دست فراموشی سپرده اند. ورزش یک مؤلفه ضروری از زندگی روز است، در حالی که نیازهای فیزیکی بدن انسان را در مقابل شرایط زندگی ماشینی تأمین می کند و او را به سوی سلامتی پیش می برد، سلامتی روحی انسان را با مشارکت در گروههای اجتماعی، پویایی محیط و حرکت به سوی محیط های طبیعی فراهم می نماید در حالی که نقش اقتصادی آن را در ایفای وسیله معاش برای برخی افراد جامعه نادیده نمی گیریم.

خطری که سالیان متمادی شهرها را تهدید می کند تلاش در سلطه بر زمین است. افزایش زمین شهری همواره باعث جدل میان کاربری های عمومی و خصوصی بوده است، بنابراین طراحی و برنامه ریزی کاربریهای زمین نقش کلیدی در توسعه امکانات جدید برای ورزش و حفظ امکانات موجود دارد.

از جمله مشکلات اجتماعات امروز گسترش شهرها و عدم دسترسی آسان به مکانهای ورزشی و شرکت در جریانات اجتماعی شهری می باشد. حال اگر بخواهیم این اجتماعات به صورت توده هایی کوچکتر در سطح شهر با توده های بزرگتر ارتباط برقرار کنند طراحی شهری چه وظیفه ای در ایجاد چنین فضاهایی می تواند ایفا کند. طراحی شهری از جمله زمینه های مناسب در جهت رفع این مشکل برای مردم شهر است و آنچه که در این مقاله بر آن تاکید شده است، گنجاندن خواسته های مردم در برنامه ها و طراحی شهری به کمک طراحی محله ای است. مشارکت مردمی در طراحی شهری موضوعی است که می تواند در دستیابی به این هدف موثر باشد. آنچه که امکان دسترسی به تسهیلات در مقیاس خرد و به نسبت کمتر با

تسهیلات در مقیاس شهری را میسر می سازد نیاز به تدابیری دارد که توسط طراحان شهری تعیین می شود و در بحث های آتی اشاراتی به آنها شده است .

1- مبانی نظری

فضاهای ورزشی در روند تکامل تاریخی فضاهای شهری ایران شکل مختلف به خود می گیرند از میدان زورخانه در ارگ بم تا میدان نقش جهان اصفهان به عنوان میدان بازی چوگان [1] که جایگاه خود را در بافت شهری در ارتباط با سایر عملکردها می یابد ولی آنچه که مورد توجه می باشند تعلق این فضا به قشر خاصی از اجتماع است. فضای باز در شهر از جمله فضاهای پویای شهر می باشد که در بحث های آینده به آن پرداخته شده است و در میدان نقش جهان اصفهان فضای باز شهری با عملکرد چند منظوره خود پویایی لازم را به محیط داده است. آنچه که امروزه در شهرهایمان نیاز به چنین فضاهایی قابل لمس است .

ما چیزی به نام «فردیت» به معنای مدرن کلمه در فضای شهری دوره باستان نداریم. فرد در شهرهای اولیه به عنوان شهروند دولتشهر تعریف می شود و نه به عنوان سوژه ای خود مختار. [2] بنابراین فضاها به منظور مشارکت مردم در گروه های اجتماعی طرح می شده است که در فرهنگ ها و سرزمین های مختلف به شکل های متفاوت آن بر خورد می شود.

وجود محلات در تضاد و در تقابل، از خصیصه های بارز شهر دوره اسلامی صرفنظر از مکان آنها هستند. محلاتی که هر یک مسجد، بازارچه، مدرسه، آب انبار، قنات، حمام و ... خاص خود را داشتند. [3]

در نظریه های جدید شهری نیز با نظریه هایی که بر طراحی بر اساس شکل گیری محلات و به عبارتی واحد های همسایگی تاکید دارند بر می خورد می شود. «کلارنس آرتورپری» در نخستین سالهای قرن بیستم نظریه خود را تحت عنوان «واحد همسایگی» در شهر سازی مطرح کرده است. وی خدمات گوناگونی را برای این واحدها پیشنهاد می کرد: دبستان، خدمات تجاری، زمین های بازی و ورزش. [4]

شهری که بر اساس اصول نوگرایی طرح ریزی شده باشد مانند یک شهر ارگانیک نیست . شهری که در آن ساختمانها ، خیابانها ، فضاهای شهری در طول سال ها کنار هم قرار می گیرند ، با شهری که ابتدا با تمام جزئیات طراحی شده و بعد ساخته شده است متفاوت است . [5] آنچه که در شهر ارگانیک فضاها را پویاتر می سازد حضور مردم در شکل گیری آن بوده است ، بنابراین موضوع مشارکت عمومی در طراحی شهرهای جدید می تواند یکی از موارد بررسی قرار گیرد .

2- تاریخچه جایگاه ورزش در شهر

انسان ها از زمانی که زندگی اجتماعی خویش را آغاز نمودند، به دلایل گوناگون، خواه در قالب مراسم آیینی و خواه در قالب بازی یا حرکات هنری، گردهم می آمدند. این گردهم آیی ها بخش مهمی از فعالیت های اجتماعی بشر از روزگار باستان تاکنون به شمار می رود.

از نظر مامفورد (Mumford) مورخ و روشنفکر معروف آمریکایی یافتن ورزش و بازی های المپیک نتیجه تحول فضاهای روستایی به دولتشهر است. از دیدگاه او ورزش برای این به وجود آمده که اهالی شهر شیوه ای برای پرورش جسم خود در کنار پرورش روح خود داشته باشند و یا تعلیم و تربیت در آتن باستان آمیزه ای از پرورش جسم و پرورش روح در جهت استحکام بخشیدن به ساختار شهروندی دولتشهر است. [6]

ایرانیان باستان به فعالیت های ورزشی خود، روح معنوی می دادند. این مردان در زورخانه در نیایش خدا ابتدا زیبایی بهشت را می ستودند و سپس قدرت بدنی و فکری خود را از خداوند خواستار می شدند. آنها اعتقاد راسخ به بدن سالم و نیرومند داشتند. زورخانه ها در هر محله جایگاه تمرین و تکرار عملیات و انجام کشتی های ناتمام قدر بوده است. زورخانه ها در کوچه پس کوچه های شهر ساخته شده است. [7]

سالیان متمادی بعد از تولد شهر سازی مدرن، تصاویر جالبی از شهرهای آینده ترسیم شدند. موضوع اصلی کنگره چهارم معماری مدرن، منشور آتن، در سال 1933 موضوع شهر کارکردی بود. [8]

کنگره در این منشور برنامه ای برای طرح منطقی شهرها صورت بندی کرد که بر اساس آن شهرها قادر خواهند بود تا چهار عملکرد حیاتی خود را که عبارتند از: "مسکن، کار، تفریح، ارتباطات" به نحو احسن در بطن خود داشته باشند. آنچه که در طی این سالها از این سه عملکرد کمترین توجه را به خود جلب کرده است، عملکرد ورزش و تفریح است. در بیانیه مزبور به موضوع اهمیت مشکل زمین تأکید می شود که بایستی گسترش بی رویه محوطه شهری منتج از انواع معاملات زمین، زمین خواری و قوانین و مقررات مربوط به زمینهای موروثی تغییر یابد، به نوعی که زمینها تحت اداره و کنترل عمومی در آیند. با وجود تلاش ایده آلیست های شهر سازی در پرورش ثوریهای جدید شهری در نفوذ محیط طبیعی به داخل محیط مصنوع شهرها و ایجاد فضاهایی که اهداف پویایی شهر و توسعه پایدار را به دنبال داشته باشد همواره مشکل زمین بر همه این ثوریهها مستولی بوده و سیستم شهری را به سوی حذف فضاهای باز و فضاهای پویای شهری سوق داده است. [9]

در کشور فنلاند در طول سالهای اخیر مفهوم جدیدی مطرح شده است که ایده های قدیمی طراحی تسهیلات ورزشی را تغییر داده است. بیان ترجمه روان برای یک ایده فنلاندی در لغت (Läihilikunta) آسان نیست. چیزی که به معنای امکانات و فضاهای ورزشی در دسترس می باشد [10]. امکانات و تسهیلات ورزشی محلی معنی لغت مذکور را بیشتر تداعی می کند. این موضوع در همه متون مهم که اهداف طراحی فضاهای ورزشی را تعریف می کنند مورد توجه قرار گرفته است. در عمل، گسترش فضاهای ورزشی محلی به معنای تغییر جهت دادن از طراحی فضاهای ورزشی به سبک باستانی است، که از نیازهای ورزش های فردی شامل اندازه فضاها، تجهیزات و غیره تا طراحی و ساخت فضاهای چند منظوره برای فعالیت های ورزشی قابل تغییر است.

3- زندگی پویا در طراحی محله ای

یک نقطه شروع اساسی و ساده وجود دارد: فرم از عملکرد تبعیت می کند. مهندسان، معماران و شهرسازان، طراحان واقعی شهرها، اربابان فرم هستند و افرادی که در بخشی از زندگی پویا فعالیت دارند اربابان عملکرد. آنچه که مردم را به طریقی که

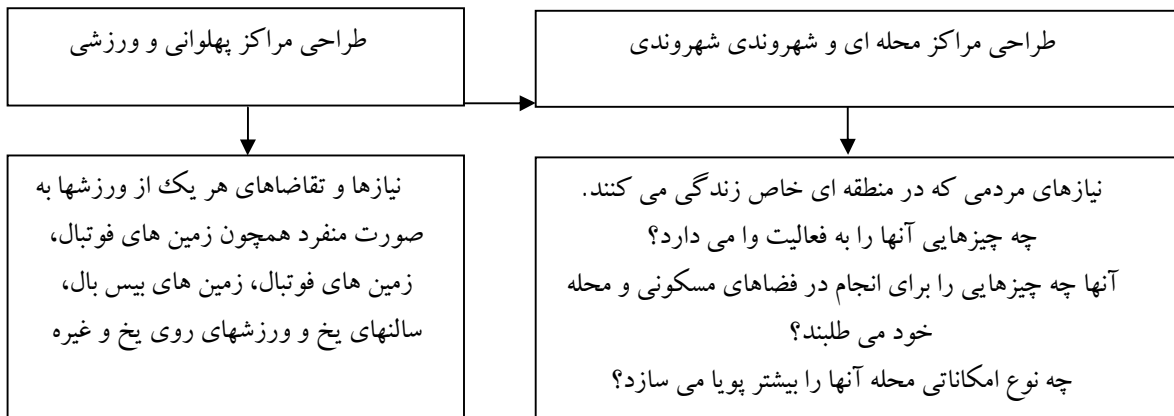
برای سلامتی آنها مفید باشد فعال می سازد پیغامی است که باید به طراحان شهری رسانده شود تا آن ها را در مراحل طراحی مورد توجه قرار دهند.

ویژگی های فضاهای محلی ورزشی به این ترتیب می باشد که:

- 1- فضاهایی برای ورزش که برای همه افراد به ویژه کودکان و افراد جوان تعبیه شده باشند.
- 2- در مناطق و محله های مسکونی که مردم زندگی می کنند و یا نزدیک آنها قرار گرفته اند.
- 3- به طور کلی با هدف فعالیت ورزشی طراحی شده اند.
- 4- به راحتی قابل ساخت، مدیریت و استفاده هستند.

این سیستم باعث تغییر در روش های طراحی می شود و از روش ایجاد مراکز پهلوانی یا سالنهای بزرگ ورزش به سمت طراحی مراکز محله ای تغییر می یابد.

جدول 1- تغییر تقاضا و تأثیر آن در روش های مراحل طراحی فضاهای ورزشی. [11]

ورزش و فعالیت های فیزیکی یک راه ساده برای مشارکت افراد عادی در طراحی مجتمع زیستی خود می باشد. پدیده ای که هر شهروند می تواند به ایده های خود شکل واقعی دهد. چیزی که مهم است ممکن ساختن ارائه عقاید و نظرات مردم و مطمئن ساختن آنها از توجه مسئولین در طراحی فضاهای شهری به نظرات آنها می باشند.

4- فضاهای باز شهری و ورزش

در جوامع تحت فشار صنعتی که افراد جامعه به دلایل شرایط ماشینی زندگی شهری از طبیعت و فعالیت های فیزیکی به دور هستند، فضای باز، ورزش و تفریح به عنوان اجزاء مهم زندگی شهری برای سلامتی افراد جامعه شناخته شده اند در حالی که نقش اجتماعی، اقتصادی و آموزشی با ارزشی را در جامعه به عهده دارند. دسترسی هر فرد از جامعه به تعداد مناسبی از فضاهای باز و تسهیلات ورزشی، تفریحی با توجه به نیازهای حال و آینده نقش کلیدی در این ایده ایفا می کند.

برای توسعه و حفظ فضاهای باز سیستم های برنامه ریزی شهری باید در جهت مقابله با فشارهای کاربری زمین پایداری کرده و در تصمیم گیری به فاکتورهای ذیل توجه کنند:

- سازگاری، طبیعت و ارزش تاریخی فضاهای باز
- ارزش تاریخی، حیات وحش و منابع طبیعی و تفریحی آن
- مجاورت آن با بافت مسکونی و دسترسی برای افراد محلی به ویژه افراد جوان و کهنسال
- همکاری و مشارکت عموم در پویایی شهری به وسیله فضاهای باز امکان پذیر شود، حتی اگر دسترسی سریع عمومی وجود نداشته باشد. [12]

اهمیت فضاهای باز شهرها در کیفیت زندگی و تأکید روی طراحی و برنامه ریزی شهری برای استفاده چند منظوره از فضاها بایستی از اصول مهم برنامه ریزی شهری گردد.

4-1- افزایش فضاهای سبز در شهرها به عنوان مهمترین روش احیاء اقتصادی در عین حال که در کنترل آلودگی و بهبود زیست محیطی اثر مثبت دارد، امکان استفاده ورزشی، تفریحی را نیز فراهم می کند. ارزش استراتژی سبز کردن فضاهای باز، شامل یک دسترسی سیستماتیک به توسعه محیطی است.

عناصر یک سیستم برنامه ریزی و طراحی فضاهای باز در شهر

- پارک ها و باغ ها

- زمینهای بازی و زمینهایی برای تفریحات رسمی

- فضاهای بازی بچه ها

- مسیرهای سبز و پیاده در طول مسیرهای نقل و انتقال شهری

- فضاهای حیات وحش

- جنگل ها

- باغ ها و میدان های عمومی

- پارک های تاریخی [13]

4-2- افزایش تراکم از دیگر استراتژی های حفظ فضاهای باز می باشد.

4-3- بهبود دسترسی به فضاهای باز شهری برای افراد معلول، پیر و بچه ها از عوامل مهم در توسعه پایدار می باشد. مطالعات انجام شده توصیه می کنند که فاصله 1000 متر تا یک فضای بازی محلی برای کودکان 8-14 ساله به خوبی در طیف کاربرد مجاز دختران 11 ساله و بسیاری از پسران همان سن و سال قرار دارد. همچنین فاصله 400 متر تا تجهیزات محلی، فضاهای بازی در طیف مجاز برای برخی دختران هشت ساله نمی باشد. [14]

مردم با آگاهی زمین های ورزشی، باغهای رسمی و پارک های چند منظوره عمومی که امکانات مختلفی را همچون باغ ها، فضاهای ورزشی، کافی شاپ و زمینهای بازی بچه ها را فراهم می کنند از هم تمیز می دهند .

5 - استراتژی های طراحی شهری برای ورزش

سیستم های طراحی و مقررات شهر سازی بایستی زمینه مناسب برای توجه بیشتر به نیازهای ورزشی در طرح های محلی یا مراحل مرور طرح های جامع فراهم نمایند.

توسعه طرح ها و سیاست ها لازم است از اساس اطلاعات ورزشی تبعیت نمایند. استراتژی ورزش محلی که از نیازها و کمبودهای محلی نشأت می گیرد بایستی مراحل طراحی و توسعه را سازماندهی کند و ارتباط بین طراحی استراتژیک برای ورزش و سیستم برنامه ریزی کاربری زمین را ممکن سازد. مسئولین طراحی محلی بایستی برای ایفاء نقش فعال در ایجاد و مرور استراتژی محلی برای ورزش تلاش نمایند.

1-5- توسعه پایدار

ورزش یک فعالیت تفریحی مهم و قابل رشد می باشد و باید در شهر به عنوان یک کاربری زمین تعریف شود. ایجاد مدیریت مکانهایی برای ورزش، دسترسی به اهداف توسعه پایدار در مقیاس محلی و ملی را فراهم می نماید. بنابراین اهداف و خط مشی برنامه ریزی را می توان بدین ترتیب تعریف کرد.

هدف اول: ایجاد محیط مصنوع و طبیعی با کیفیت بالا برای مشارکت مردم

هدف دوم: تشویق همه کسانی که در گسترش مدیریت مکانهای ورزشی برای پذیرش اهداف توسعه پایدار نقش دارند چرا که ورزش می تواند نقش عمده ای در ایجاد اجتماعات پایدار داشته باشد.

در جهت رسیدن به این اهداف لازم است به نکات ذیل توجه شود:

- ایجاد امکانات قابل دسترسی به وسیله حمل و نقل عمومی شهری، دوچرخه یا پیاده .
- استفاده منطقی از منابع تجدید ناپذیر در توسعه امکانات جدید برای ورزش از طریق استفاده صحیح از ساختمانهای موجود شامل استفاده مجدد یا استفاده دو منظوره.
- استفاده از تکنیک های ساختمانی پایدار و مصالح بادوام.
- تلاش برای به حداکثر رساندن دسترسی برای همه اقشار اجتماع

2-5- دسترسی های یکسان

ورزش بایستی برای هر فرد اجتماع قابل دسترسی باشد. مسئولین برنامه ریزی محلی بایستی به نیازهای همه اقشار اجتماع احترام بگذارند، به ویژه افراد ناتوان و معلول، بچه ها، افراد مسن و زنان و گروه های نژادی و دینی و آنهایی که از لحاظ اجتماعی و اقتصادی سرخورده هستند و مطمئن ساختن اجتماع از اینکه این نیازها به طور کامل در طرح و استراتژیها درج شده اند.

3-5- محافظت از مکان های موجود ورزشی

محافظت از تسهیلات موجود ورزشی و دسترسی به منابع طبیعی قابل استفاده برای ورزش برای توسعه مداوم و ارتقاء کیفیت زندگی و حفظ محیط زیست حیاتی است. از آنجا که ورزش را دارای ارزش کاربری پایینی می دانند، تسهیلات ورزشی اغلب توسط سایر کاربریها تحت فشار قرار می گیرد.

4-5- زمین های بازی برای ورزش

زمین های بازی از مهمترین منابع ورزشی محسوب می شوند. به عنوان یک امکان مهم برای تفریحات غیر رسمی، تعداد، کیفیت و مکان استقرار آن ها برای بازی هایی که نیاز به نصب و استقرار دارند در سطح محله بسته به میزان مشارکت در ورزش های مختلف و ساختار سن و تعداد افراد محل متفاوت است.

5-5- ورزش و احیاء

در طی دهه 1990 احیاء و نوسازی موضوع مورد توجهی بوده است. ورزش اغلب در طرح های احیاء نمایان شده و قسمتی از شالوده فرهنگی وسیعی است که به شکل گیری یک فضا کمک می کند. در کنار دیگر فعالیت های فرهنگی، ورزش می تواند نقش حیاتی در اقتصاد، اجتماع و احیاء محیطهای متروک و غفلت شده داشته باشد. [15] مشارکت ورزش در احیاء شهر و حمایت از اهداف احیاء، ورزش را به عنوان بخشی از برنامه ریزی جامع یک منطقه معرفی می کند.

6-5- مکان های چند منظوره

استفاده کامل از منابع موجود به اهداف توسعه پایدار کمک می کند. استفاده از تسهیلات ورزشی مدارس در سطح وسیع اجتماع می تواند جزء سیاست های شهری قرار گیرد.

6- ورزش در مقیاس کلان شهر

6-1- ورزش در فضای باز

6-1-1 - حاشیه و لبه شهرها

حاشیه شهرها باید دارای دسترسی مناسب به وسیله حمل و نقل عمومی، اتومبیل و پیاده یا دوچرخه باشند. نیاز به مسیرهای پیاده و دوچرخه یا اسب سواری، زمین های ورزشی در حاشیه شهر احساس می شود. حاشیه شهر منبع با ارزشی برای ورزش محسوب می شود و اغلب با یک محدوده از عملکردهای ضروری ولی غیر محلی سازگار می باشد. بنابراین حاشیه شهرها در حالتی که نقل و انتقال شهری مناسبی داشته باشند برای فضاهای ورزشی با مقیاس بزرگ همچون استادیوم ها، میادین ورزشی مناسب می باشد.

6-1-2 - کمربند سبز

به دلیل مجاورت آن با فضاهای شهری، کمربند سبزی می تواند یک مکان ایده آل برای تسهیلات ورزشی باشد و می تواند محدوده وسیعی از ورزشها را در محدوده نزدیک به مراکز اصلی جمعیتی فراهم کند. [16]

6-1-3 - جنگلها

جنگلها می توانند مناطق قابل توسعه و گوشه های شهر را نسبت به فضاهای مرکزی شهر ببندند و محدوده وسیعی از فرصتها را برای فعالیت های ورزشی غیر رسمی ایجاد کنند و شامل محدوده ورزشهای رسمی از دریاچه گرفته تا زمین های بازی و تسهیلات ساختمانی که می توانند فرصت دسترسی میلیون ها نفر را به محیط طبیعی و ورزش فراهم کند می باشند.

6-2- فضاهای طراحی شده برای ورزش

6-2-1 - پارک های ملی

ایجاد امکانات برای ورزش های هوای آزاد در پارک های ملی می تواند جزئی از سیستم برنامه ریزی فضایی برای ورزش باشد. پارک های ملی برخی از منابع طبیعی مورد نیاز ورزشی را فراهم می کنند مانند کوهنوردی، غارنوردی، و ورزش های آبی و ....

2-2-6- فضاهای طراحی شده محلی

فضاهای سبز با طراحی منظر طبیعی در هر محله می تواند فضاهای مناسبی را برای تسهیلات ورزشی فراهم کند. گنجاندن چنین فضاهایی در سیستم برنامه ریزی شهری از اختصاص دادن زمین های باز شهری به عملکردهای دیگر جلوگیری خواهد کرد.

نتیجه گیری

فضاهای باز شهری عناصر کلیدی در شهرهای پایدار می باشند. فضاهای باز شهری چه مشمول فضاهای سبز و چه بدون فضاهای سبز محیط های مناسبی برای تجمع و گردهم آیی برای فعالیتهای همچون فعالیتهای ورزشی می باشند. فرصتهای تغییر پذیری انواع فضاهای باز باید در جهت افزایش کاربری بوم شناختی آن در سطح کلی شهری ایجاد شود. انواع فضاهای بازی که در این مقوله مطرح شد با پیش بینی در طراحی شهری امکان توسعه برای فعالیتهای ورزشی را فراهم خواهد کرد. برنامه ریزی محلی فضاها، طراحی فضاها با مقیاس کلی شهری، هر یک با بررسی فاصله ها از مجتمع های مسکونی و مکانهای پرجمعیت شهری و درصد جمعیتی که امکان دسترسی به چنین فضاهایی را دارند و تعیین نوع دسترسی به هر یک از فضاها کاربری ورزشی و تفریح را جزء اصلی ترین کاربریهای شهری قرار داده و فشارهای زمین خواری را کاهش خواهد داد. البته تلاش در جهت توسعه پایدار از مهمترین اهداف در ایجاد پویایی شهری از طریق ورزش و فعالیتهای فیزیکی می باشد و آنچه که پویایی شهری را تعیین می کند کیفیت فضایی در رابطه با قابلیت های گردهم آوری جمعیت می باشد همانطور که فضاهای باستانی قادر به گردهم آوری جمعیت شهر بودند تا روح و جسم شهروند دولت شهر را در جهت تکاپو و تکامل دولت شهر پرورش دهند.

منابع و مآخذ

- 1- پیرنیا، محمد کریم، «شیوه های معماری ایرانی»، تدوین غلامحسین معماریان، تهران، موسسه نشر هنر اسلامی، ص 287
- 2- آدمیت، فریدون، «تاریخ فکر (از سومر تا یونان و روم)»، تهران، انتشارات روشنگران
- 3- حبیبی، سید محسن، از شار تا شهر، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- 4- اوستروفسکی، واتسلاف، «شهرسازی معاصر از نخستین سرچشمه ها تا منشور آتن»، ترجمه لادن اعتضادی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی
- 5- نوریان، فرشاد، شهر همچون چشم انداز، نوشته: دکتر تام ترنر، تهران، شرکت پردازشی و برنامه ریزی شهر.
- 6- مرجع شماره 2

7- پیرنیا، محمد کریم، «آشنایی با معماری اسلامی ایران»، تدوین غلامحسین معماریان، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران

8- بنه ولو، لئورناردو، «منشور آتن»، ترجمه دکتر منصور فلامکی

9- مرجع شماره 5

10-Office of the Deputy prime Minister, the effectiveness of planning policy Guidance on sport and Recreation, London,1999.

11-Esbah,H,Deniz,B.Cook,A, “Isolation trends of urban open spaces”, In: proceedings of the Scottish urban open space conference. Scottish Natural Heritage/ Dundee city council, Dundee, 1999, P3.P5.

12-Chiesura, A.The role of urban parks for the sustainable city. Landscape and urban planning 68. 2004, PP. 129-138

13- مرجع شماره 12

14- Office of the Deputy prime Minister,Planning policy guidance 17 : planning for open space , sport and recreation ,2000

15- Coalter, Fred , Allison , Mary , “The role of sport in regenerating deprived areas “ , university of edinburg,2000

16- مرجع شماره 11

